

Слово за четридесетте мъченици от Севастия по неговия ранен препис в ркп. F.n.I.46 от РНБ – Санкт Петербург

Тодорка Георгиева

Passio of XL Martyrs of Sebasteia In Manuscript F.n.I.46 From RNB – Sankt Peterburg: The transcript of *Passio of XL Martyrs of Sebasteia* in the *Codex Tarzhestvenik* from XII century (manuscript *F.n.I.46* from RNB – Sankt Peterburg) is incomplete-its third part is missing. It shows down the ancient translation, testified in *German Codex* and partly in *Codex Suprasliensis*. It also shows some peculiarities. From one hand, these peculiarities get it closer to *German Codex* and at the same time, take it away from *Codex Suprasliensis*, and from another hand-they reveal the other way about. The goal of this paper is modest- initial research of the linguistic and textual features of *Passio of XL Martyrs of Sebasteia* on his transcript in *Tarzhestvenik* from XII century and on the contrary with *Codex Suprasliensis* and *German Codex*.

Key words: Manuscript F.n.I.46, *Codex Tarzhestvenik* from XII century, *Codex Suprasliensis*, *German Codex*

ВЪВЕДЕНИЕ

Преписът на *Слово за четридесетте мъченици от Севастия* (по-нататък *Слово за четридесетте мъченици*) [1] в ркп. *F.n.I.46* от РНБ в Санкт Петербург е непълен – от него липсва почти цялата последна третина. Заедно с края на това слово е изгубено и началото на следващото – *Житие на Алексей Човека Божи* (миѣдъ марта въ зѣ днѣ житиѣ и жиѣнь Алексея ѹлека бѣжиа. гн. бл҃гви ш҃че, л. 98а – 100а).

В славянската ръкописна традиция *Слово за четридесетте мъченици* се разпространява в два старобългарски превода – архаичен Кирило-Методиев, означаван като превод *х*, и по-нов преславски превод – *у* [2]. Първият е засвидетелстван в *Германовия сборник* (по-нататък *Герм*) [3] и отчасти в *Супрасълския сборник* (по-нататък *Супр*) [4], а вторият – в *Супр*. Текстологично преписът в ркп. *F.n.I.46* (по-нататък *Търж*) [5] стои много близо до *Герм*, но на места се наблюдава неговото по-голямо сходство със *Супр*.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Задачата, която си поставяме с настоящата разработка е скромна – първоначално проучване на най-ярките езикови особености на *Слово за четридесетте мъченици* по преписа в *Търж*, в съпоставка с *Герм* и *Супр*. Подобно на своите текстологични особености, и в езиково отношение *Търж* показва почти пълна тъждественост с *Герм*, но същевременно в редица случаи се наблюдава близост до *Супр*, срв.:

1. В *Търж*, както и в *Супр*, срещаме архаична супинна форма: вси людѣи сънидоша са **видѣтъ** ихъ (*Търж*, л. 96в); вси сънидоша са **видѣтъ** (*Супр*, л. 73). Вм. супинна форма в *Герм* стои инфинитивна: вси людѣи снѣдошж **видѣти** ѿ (*Герм*, л. 147а). Замяната на супина с инфинитива в този случай е обяснима с по-късната поява на *Герм*, който макар че по написание и време на възникване е среднобългарски ръкопис, съдържа препис на възникнал през старобългарската епоха сборник.

2. За ранните Кирило-Методиеви преводи е характерна употребата на непрефигирани глаголни форми, а предпочитанието към префигирани глаголи обикновено се свързва с Преславската школа. *Търж* в едни случаи показва склонност към префигирани форми, а в други – към непрефигирани, т.е. и двата модела на словообразуване при глаголите са еднакво застъпени: **пожрети** идоломѣ (*Търж*, л. 95в), **пожрети** дѣмономѣ (*Търж*, л. 95в), но и **не кланяемѣ са** идоломѣ (*Търж*, л. 97б). Срещу тези глаголни форми в *Супр* откриваме непрефигирани, а в *Герм* –

префигирани: *жръти* вогонѣ (Супр, л. 68), *жръти* вѣсомѣ (Супр, л. 69); *пожрѣти* дѣиномѣ (Герм, л. 144а), *пожрѣти* вѣгомѣ (Герм, л. 144б), *не покланѣемъ сѧ* идоломѣ (Герм, л. 149а).

3. Засилената употреба на страдателни конструкции за сметка на възвратните глаголи със сѧ се свързва обикновено с преславски паметници като Супр и с преславски преводи. В преписа на *Слово за четиридесетте мъченици* от Търж наблюдаваме обратния случай – преобладаване на страдателните конструкции, срв. оуѣили вѣвахоу (Търж, л. 96б), вѣрженѣ вѣсть (Търж, л. 96в), моуѣили вѣвахоу (Търж, л. 97б), сѣсени вѣхомѣ (Търж, л. 97г), не причѣтенѣ вѣсть (Търж, л. 97г) и др. В *Герм* срещаме същата особеност, докато в Супр страдателните конструкции като правило отстъпват пред възвратните глаголи: сѣпасетѣ сѧ (Супр, л. 71), ноуждаахъ сѧ (Супр, л. 68), оуѣаахъ сѧ (Супр, л. 69), но и сѣпасени вѣхомѣ (Супр, л. 77), не причѣтенѣ вѣсть (Супр, л. 78).

4. В Търж и в *Герм* има случай на изразяване на притежанието с прилагателно име, срещу което в Супр стои дателна форма на съществително собствено име, срв.: глаше же въ оухо *Ириколаево* (Търж, л. 97б); глаше же въ оухо *Ириколаево* (Герм, л. 149а-б); глаголаше же къ оухоу *Ириколау* (Супр, л. 75).

5. В Търж, подобно на Супр и *Герм*, срещаме кратки форми на прилагателни имена в звателна функция: *скагане* (Търж, л. 95г), *непрѣне* (Търж, л. 96а), *свѣрѣпоимените* (Търж, л. 96а-б); *окаанне* (Герм, л. 144б), *непрѣподобне* (Герм, л. 146а), *свѣрѣпоимените* (Герм, л. 146а); *неподобне* и *завидьливне* (Супр, л. 71). В Супр липсва *скагане*, а *вм. свѣрѣпоимените* стои *свѣрѣпоу* (Супр, л. 71).

6. В Търж срещаме кратка форма на прилагателно име в сравнителна степен: *ниютже* налѣкѣ юсть *Ха* драже (Търж, л. 96г), срещу която в *Герм* стои сложна форма: *дражае* (Герм, л. 147б), а в Супр – също проста: *чѣстѣнѣише* (Супр, л. 74).

7. В Търж и *Герм* откриваме енклитични употреби на възвратно местоимение в дателен падеж: *попѣцѣте сѧ* оубо и *изверѣте еи* юже вѣ юсть на пользоу (Търж, л. 95г); *попѣцѣте сѧ* оубо и *изверѣте еи* еже вѣ ѣ на пол'зѣ (Герм, л. 144б). В текста на Супр такива употреби липсват: *помыслите оубо* и *изволите юже* на пользѣ *вамѣ* (Супр, л. 70).

8. В Търж и *Герм* е засвидетелствано словосъчетанието *давьчъ сканѣдалѣ*, включващо рядката старобългарска дума *давьчъ* (в КСП – *давьчъ*, отбелязана само с три употреби – две в *Синайския евхологий* и една в Супр) и гръцката заемка *сканѣдалѣ*, срв.: *отоужденѣи ѿ истинѣи давьчъ сканѣдалѣ* (Търж, л. 97а); *отоужденѣи ѿ истинѣи давьчъ сканѣдалѣ* (Герм, л. 148а). *Вм. него* в Супр стои съчетанието *подателю влазномѣ* (Супр, л. 74), съставено от префиксалното образование *подателъ* и безсуфиксното отглаголно име *влазнѣ*, с което е преведена думата *сканѣдалѣ*. В по-късни руски преписи тук имаме *давьчъ съвлазнѣ* (вж. напр. преписа в ркп. № 754 от сбирката на Троицко-Сергиевата лавра) [6], а в публикувания от А. И. Антошина текст от Пог. 805 [7] на това място четем *соблазнѣно вѣрнымѣ*.

9. В Търж, както и в *Герм*, са засвидетелствани синонимите *голотѣ* [8] и *ледѣ*, срещу които в Супр се употребява само *ледѣ*, срв.:

има твоѣ призвѣанѣ . егоже хвалитѣ всѧ тварѣ . зѣниеве и всѧ бездѣнѣи . огнь градѣ снѣгѣтъ *голотѣ* дѣхъ боурѣнѣ *таже* творѣтъ слово его (Търж, л. 97в); *слѣнце* вѣсна тепло *такоже* и въ жатвоу . и раста *ледѣ* и вѣсть вода тепла (Търж, л. 97г);

има твоѣ призвѣанѣ . егоже хвалитѣ вѣсѣ тварѣ . зѣниеве и всѧ бездѣнѣи . огнь . градѣ . снѣгѣтъ . *голотѣ* . дѣхъ вѣрѣнѣ *таже* творѣтъ слово его (Герм, л. 150а); *слѣнце* вѣсна тепло . *такоже* въ жатвѣ . и раста *ледѣ* . и вѣ вода тепла (Герм, л. 150б);

ИМА ТВОЕ ПРИЗОВАНЪ ЮГОЖЕ ХВАЛИТЬ ВЪСА ТВАРЬ . ЗЛИНЬЕ И ВЪСА ВЪЗДЕННІА . ОГНЬ ГРАДЪТЪ СНѢГЪТЪ ЛЕДЪТЪ ДОУХЪТЪ ВОУРЪНЪТЪ ТВОРАШТИИ СЛОВО ЮГО (Супр, л. 77); слънъце о нихъ вѣсна топло яко вѣ жатвѣж . и растаавъ са ЛЕДЪТЪ и вѣстѣтѣ вода топла (Супр, л. 78).

10. За назоваване на езическите кумири, на които мъчениците от Севастия биват принуждавани да принесат жертва, в *Търж* и *Герм* са употребени думите дѣлюнѣтѣ, идолѣтѣ и (езически) вогѣтѣ, от които първите две са гръцки заемки. В Супр те са преведени с лексемата вѣсѣтѣ, употребявана редом с (езически) вогѣтѣ, срв.:

ноуѣдлинн бѣвахоу пожрети идолоунѣтѣ (*Търж*, л. 95в); ноуѣдлинн бѣвахоу пожрети дѣлюноунѣтѣ (*Търж*, л. 95в); пожрете вѣгоунѣтѣ (*Търж*, л. 95в); пожрше вѣгоунѣтѣ (*Търж*, л. 95 г); пожрѣтѣ вѣгѣунѣтѣ (*Търж*, л. 95г); пожъръше вѣгоунѣтѣ (*Търж*, л. 96г); пожрете вѣгоунѣтѣ (*Търж*, л. 97а); не кланяемѣтѣ са идолоунѣтѣ (*Търж*, л. 97б);

нѣдлинн бѣваахъ пожрѣтѣ идолоунѣтѣ (*Герм*, л. 143б); нѣдлинн бѣваахъ пожрѣтѣ вѣгоунѣтѣ (*Герм*, л. 143б); нѣдлинн бѣваахъ пожрѣтѣ дѣлюноунѣтѣ (*Герм*, л. 144а); пожрѣтѣ вѣгоунѣтѣ (*Герм*, л. 144б); пожр'ше вѣгоунѣтѣ (*Герм*, л. 144б); пожрѣтѣ вѣгоунѣтѣ (*Герм*, л. 145а); пожрше вѣгоунѣтѣ (*Герм*, л. 147б); пожрете вѣгоунѣтѣ (*Герм*, л. 148б); не покланѣем са идолоунѣтѣ (*Герм*, л. 149а);

ноуждаахъ са жрѣти вогоунѣтѣ (Супр, л. 68); ноуждаахъ са от нихъ жрѣти вѣсѣунѣтѣ (Супр, л. 69); ноуждаахъ љ жрѣти вѣсѣунѣтѣ (Супр, л. 69); жърѣтѣ вогоунѣтѣ (Супр, л. 69); жъръше вогоунѣтѣ (Супр, л. 70); жърѣтѣ вогоунѣтѣ (Супр, л. 70); жъръшеанѣтѣ вогоунѣтѣ (Супр, л. 73); жърете вогоунѣтѣ (Супр, л. 75).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Слово за четиридесетте мъченици в *Тържественик от XII в.* представява препис на широко разпространения архаичен Кирило-Методиев превод *ж*, засвидетелстван още и в среднобългарския *Германов сборник*. Първоначалното наблюдение над езиковите особености на тези два преписа показва голяма близост между тях, независимо от това, че са отдалечени по време и място на поява. Редом с това по някои свои езикови особености текстът от *Тържественика* съответства на по-късния преславски превод *у*, засвидетелстван в част *А* на старобългарския *Супрасълския сборник*. Всичко това още веднъж показва значимостта на данните, които предлага разглежданият сборник при проучването на редица въпроси, свързани с появата и разпространението на двойните преводи в старобългарската епоха.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Заглавие: Мѣдѣ марта вѣ ѣ днѣ стѣхъ мѣнѣтѣ .лѣ .гнѣ вѣго : (Martŭvriion tw`n jg...on ka` ejndŌxen tessarŕkonta martŭrwn tw` `n TМn Sebaste...v marturhsŕntwn). Начало: Вѣтѣ дѣни Ликинина црѣлѣ. вѣтѣ гонение великое на хръстѣ[г]а[н]гы и вѣси живоуѣщии благовѣрньо в Хѣтѣ (л. 95б-97г).

[2] По въпроса вж. Keipert, H. Eine Übersetzungskontamination im Codex Suprasliensis. – В: Проучвания върху Супрасълския сборник, старобългарски паметник от X в. Доклади и разисквания пред Първи международен симпозиум за Супрасълския сборник, 28-30 септември 1977 г., Шумен. С., 1980, с. 18-35; Мирчева, Е. Германов сборник от 1358/1359г. Издание и изследване на текста. София, 2006, с. 18-20, 155-161, 540-560 и посочената там библиография.

[3] Мирчева, Е. Германов сборник от 1358/1359г. Издание и изследване на текста. София, 2006.

[4] Супрасълская рукопись. Том. I. Труд Сергѣя Северьянова. // Памятники старославянского языка. Том II, вып. 1-й. Санктпетербург, 1904.

[5] Ръкопис *F.n.l.46* от РНБ е известен като *Златоструй от XII в.* Неговите две части съдържат нравствено-поучителни съчинения, съчинения с тълкувателно-разяснителен характер и празнични (календарни) четива за избрани дни от годишния и триодния цикъл. Календарните четива са поместени във втората част на ръкописа, известна като *Тържественник от XII в.*, а останалите – в първата част, т.е. в *Златоструй от XII в.* По-подробно за това вж. у Георгиева, Т. За състава на рkp. *F.n.l.46* от РНБ в Санкт Петербург. – В: Преславска книжовна школа. Т. 13 (под печат). *Слово за 40-те мъченици от Севастия* е поместено във втората част на ръкописа (л. 95б-97г).

[6] Преписа в рkp. № 754 (1644), *Сборник* от сбирката на Троицко-Сергиевата лавра, РГБ, Главная библиотека, ф. 304.1., XV век, л. 478 об.- л. 482. Загл. Мес. марта 9 день, мучение св. мученик 40, иже в Севастии мученых. Нач. В времена Ликиния царя бе гонение велие на крестьяны, вж. на сайта www.stsl.ru.

[7] Антошина, С.А. Древнейший славянский вариант „Мучения 40 Севастийских мучеников“. – В: Византинороссика. 2005, Т. 3, с. 92-101.

[8] Срезневский, И.И. Материалы для словаря по письменным памятникам. Том Первый, А-К. Санкт Петербург, 1893, с. 545.

За контакти:

Доц. д-р Тодорка Георгиева, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал-Силистра, Катедра по филологически науки

Докладът е рецензиран.